„Megcsendül az egész univerzum”

(Mahler-szimfóniák Bernstein-felvételeken)

Kamasz koromban csak néhány korai művét játszották nálunk, ezért az „igazi” Mahlerrel viszonylag későn – 1976-ban – ismerkedtem meg. Szokol rádiómról egy primitív orsós magnóra vettem fel – merő kíváncsiságból – a III. szimfónia első tételét. Visszajátszva ugyanúgy hangzott, mintha szappanosdoboz-zörgést vécécsésze-zubogással próbálnának visszaadni, amit viszont sikerült kihallanom ebből a hörgésből-vartyogásból, még így is lenyűgöző volt – a nagy Pán vonult be, komor-fenséges fanfároktól kísérve a nyári természetbe, nem is a mitológia, hanem az ösztönvilág legmélyéről emelkedve a fény felé – a „lenti” és a „fenti” világ ilyen megrendítően természetes összekapcsolásával addig csak Rilke költészetében találkoztam – milyen kár, hogy sihederként, amikor egy zöldfedelű Rilke-kötet volt a bibliám, nem hallgathattam ezt a zenét: mennyivel többet értettem volna a versekből is!

Másnap rohantam a lemezboltba, és nagy örömmel találtam meg – igaz, sercegő szovjet lemezen – a Harmadikat, s aztán hetekig hallgattam, nem szűnő elragadtatással. Egyetlen szépséghibája volt – erre később jöttem rá – az amúgy ragyogó előadásnak: az ötödik tétel gyermekkórusa nem az eredetiben szereplő három angyalról énekelt, hanem – orosz nyelven – a tavasz harangjairól – nyilván ez volt az engedélyezés feltétele! A IV. és a IX. szimfónia, majd – a beszerzés sorrendjében – az V. következett (ennek Gyászindulóját versbe is „átírtam”), s lassan az összes – némelyik egymást követően több lemezen is –, ennek az volt az oka, hogy akkoriban még kristálytűs, „hagyományos” lemezjátszóm volt, s ezért a gyakrabban hallgatott, elkoptatott lemezeket időnként ki kellett selejteznem. Jó öt évig éltem vadházasságban a Mahler-szimfóniákkal, s bár idővel a rajongás megkopott, a most már ritkább találkozások időnként újrafényezik – ilyen „újrafényezés” volt, hogy részt vehettem a monumentális VIII. szimfónia magyarországi ősbemutatóján, a Budapesti Sportcsarnokban, vagy hogy megszeretem az élettől búcsúzó Mahler kései remekét, a Dal a földről-t a Mahler-tanítvány, *Bruno Walter* előadásában.

És most ismét Mahler bűvöletében élek. A HUNGAROTON licenclemezein korunk egyik legnagyobb dirigense, *Leonard Bernstein* szólaltatja meg a nagy elődet (Mahler karmesternek is zseniális volt) műveit. A sorozat még nem teljes – a Nyolcadik és a Tizedik szimfónia hiányzik belőle –, ám ezek más előadásban kaphatók – a sportcsarnokbeli hangverseny felvétele is; mégis ideje, hogy felhívjam rá a figyelmet. (Bár szomorúan kell megállapítanom, hogy a mai árakon a széria valamennyi darabja, egyszerre, megvásárolhatatlan.) Mahler szimfóniáiban mindig egyetemességre törekedett. Nemcsak a Nyolcadikban csendül meg az Univerzum (maga a szerző nyilatkozott így), hanem az összesben. A nagyromantika hősi hangját képviselő Első után gyászünneppel kezdődik a Második, és az Utolsó Ítélettel – a holtak feltámadásával – ér véget; a Harmadikban, amelynek „páni” kezdetéről már írtam, megszólalnak a réti virágok, az erdő állatai, az ember éjszakai szorongása (Nietzsche versére), a gyermeki ártatlanság angyalai és végül a mindent betöltő érzéki szerelem. Az egyszerűbb szövésű és rövidebb (kb. 40 perces a másfél órás többivel szemben) Negyedik szimfónia úgy indul, mint a növények tavasszal megújuló nedvkeringése, és kanyargó dallamaival, mint az égbe futó babszár, jut el az utolsó tétel mennyei boldogságot hirdető himnuszáig. Az ezt követő három szimfóniát, melyekben nincsenek énekes tételek, már XX. századi szorongások hatják át (nem véletlenül: századunk első évtizedében keletkeztek). Néhány tétel mintha az I. világháború csataterein játszódna, bár az 1911-ben elhunyt zeneszerző csak megsejthette, meg már nem érhette a katasztrófát. A VIII. szimfónia, amely egy latin himnuszra és Goethe Faustjának zárójelenetére épül (akárcsak Liszt Faust-szimfóniájának zárókórusa) – a vívódó, tévelygéseiből a cselekvésben kiutat találó fausti embertípus – e jellegzetesen XIX. századi mítosz – utolsó, legtökéletesebb megfogalmazása. És a nehezen megközelíthető – mert a legmodernebb – Kilencedik, amelynek hőse már csak iróniával tudja szemlélni a földi siralomvölgyet, tekintetét a transzcendenciára, a mindennapi vegetáláson túli létre szegezve, s aki a befejezetlenül maradt Tizedik egyetlen végigírt tételében, az Adagióban már a mennyekben lebeg... csak Rilke Duinói elégiái említhetők egy lapon vele.

Leonard Bernstein zeneszerzőként nem léphetett Gustav Mahler nyomába – neki éppen a „komoly” művei nem az igaziak, míg a musical műfajában remekelt –, de Mahler-interpretálása méltó a nagy elődhöz. Ezek a lemezek az anyagi áldozatot is megérik – a szellem nyeresége nagyobb!

BAKA ISTVÁN

Magányos magyar a frankfurti könyvtengerben

A német könyvszakma (is) sötéten látja a jövőt. A kéretlen Kasszandrák idén októberben is megjósolták a könyv halálát. Az ok természetesen a televízió, a szórakoztató elektronika stb. Ám a szakmát ez a legkevésbé sem zavarja, újra és újra könyvhegyekkel árasztja el a világ legnagyobb bemutatóját, a frankfurtit, amely a hónap közepéig tart nyitva.

Az idei könyvvásárra, írd és mondd, 98 ezer újdonsággal jelentkezett kilencven ország nyolc és félezer kiadója, pedig kevesebben vannak, mint tavaly. A német kiadók az elmúlt évben 60 ezer újdonságot dobtak a piacra. Ki képes mindezt elolvasni? Az allensbachi közvéleménykutató intézet szerint a németek harminc százaléka egyáltalán nem olvas könyvet, a nyugat-németek 37, a kelet-németek 29 százaléka vesz kézbe egy-egy könyvet naponta vagy hetente. Nem is rossz átlag, a publicisták mégis jajonganak. *A német sem olvasó nép már*, s ennek legfőbb okát *„az elveszett közmegegyezésben”* látják.

A kiadók fáradhatatlanul tovább termelnek. Frankfurtban minden évben egy-egy ország könyvkiadása és irodalma kerül reflektorfénybe, tavaly a japán, az idén a spanyol. *„Spanyolország óráját”* – ahogy a frankfurti spanyol rendezvényeket nevezik összefoglalóan – az ibérek igyekeznek jól kihasználni.

Frankfurt mégsem a spanyol termékeket tünteti ki figyelmével, hanem a Kelet-Európáról, a Szovjetunióról szólókat – ha egyáltalán ki lehet mutatni trendet az irdatlan kínálatban. A nyugati könyvkiadók közismerten érzékenyen és azonnal reagálnak egy-egy világpolitikai eseményre. Augusztus végén, közvetlenül a puccs után szovjet tárgyú könyvekkel voltak tele a kirakatok, a raktárakból mindent előkotortak, a Jelcin-életrajzok már tartalmazták a moszkvai *„Fehér Ház”* előtt elmondott beszédek szövegét. Boldog-boldogtalan, aki csak betette lábát a Szovjetunióba, könyvvel örvendeztette meg vagy szomorította el az olvasót.

A német könyvesboltok kirakataiból ezekben a napokban ismerős arc tekint a nézelődőre: *Konrád Györgyé*. A nemzetközi Pen Klub elnöke vasárnap megkapja az egyik legrangosabb német irodalmi kitüntetést, *a könyvszakma békedíját*. Valószínűleg nem téved az, aki állítja: a német kiadók még az amerikaiakat is lepipálják hírverés dolgában. Nincs olyan nap, hogy valamelyik újság ne hozna ismertetést a legújabb Konrád-könyvről, *a Melinda és dragománról* (Melinda und dragoman), az egyik televíziós állomás a Berlini Fal még ott árválkodó töredéke elé ültette a néhány évig Nyugat-Berlinben élt írót, a riporter a fűben ülve faggatta – főleg politikáról. A Frankfurter Allgemeine Zeitung kritikusa a legjelentősebb mai magyar írónak nevezi Konrádot, a jelenkor egyik legbefolyásosabb esszéistájának: *„Konrád az új Közép-Európa legfontosabb teoretikusa”* – közli Frank Schirrmacher, s egy aktuális meglátást is idéz a békedíj új birtokosától: *„a fiktív kollektíven lesüllyedt, mint egy fáradt léggömb. Ez tényleges felszabadulás, ami indokolja a rendszerváltás fölött érzett eufóriát. Az éber szemlélő figyelmét azonban nem kerülheti el, hogy már úton vannak az új léggömbárusok. A mit sem sejtő polgár észre sem veszi, hogy már ismét többes szám első személyben beszél egy közös én”*. A kritikus mindehhez annyit fűz hozzá, hogy ez ellen emeli fel hangját, halkan, ám határozottan az önálló, az autonóm én, Konrád György e hang cinkosa.

SARKADI KOVÁCS FERENC

Bartók Törökországban

A félhold országa, a szultánok földje, a Kelet kapuja – nemrég még ilyen és ehhez hasonló „misztikus” jelzőkkel kínálták törökországi bevásárló túráikat a hazai utazási irodák. Az elhúzódó jugoszláviai válság, a fegyveres konfliktusok következtében veszélyessé vált balkáni tranzitutak miatt szinte minimálisra csökkent a korábbi bundajáratok száma. Tulajdonképpen nem kár értük. Sokkal inkább sajnálnivaló, hogy a nagy alkudozások, bevásárlások közepette, kevés hazánkfia akadt, aki például isztambuli útja során felfigyelt volna a magyar vonatkozású emlékekre.

Rákóczi, Kossuth, Széchenyi Ödön, vagy a 48-as szabadságharc után e földön bujdosók sorsa még csak-csak ismert, de vajon hányan tudják, hogy a török könyvnyomtatás megteremtője egy székely fiú volt, akinek szobra ma is ott áll az isztambuli nagybazár közelében a könyvessátrak között. És vajon hányan tudják, hogy Liszt Ferenc után egy másik nagy magyar géniusz, Bartók Béla is szerencsét próbált ebben a sokak számára egzotikus országban, ahol sokkal jobban számon tartják a két nép közötti kapcsolatokat mint nálunk.

A törökországi zenetörténet egyik legismertebb alakja *Ahmed Adnan Saygun* professzor, zeneszerző, folklorista, aki számunkra arról nevezetes, hogy *ő volt Bartók Béla egykori közvetlen munkatársa.*

A hívatlan vendég

– Bartók 1936. november 2-án érkezett Isztambulba – emlékezik Saygun professzor, aki akkor mindössze 29 éves, és a konzervatórium tanára volt. – Isztambulból november 4-én utaztunk tovább Ankarába, ahol – ha jól emlékszem – három előadása, két zenekari koncertje és egy zongoraestje is volt. Sőt, melódiát is gyűjtött. Kezdetben a fekete-tengeri ritmus érdekelte, mert azzal már korábban, bulgáriai útján is találkozott. Felkerestük tehát *Hamid Kosak* barátomat, aki filológus és archeológus volt, és mivel Budapesten tanult, nagyon jól beszélt magyarul. Tulajdonképpen nála gyűjtöttünk először.

– Önök milyen nyelven beszéltek egymással?

– Franciául, hiszen korábban Franciaországban tanultam. Akkoriban ugyan ott sem volt túl érdekes a népzene, de én saját magam rájöttem ennek a fontosságára. 1931-ben érkeztem vissza Párizsból, 1932-től kezdve pedig már cikkeket írtam arról, hogy országunkban egy folklór intézetet kellene alapítani, de ez akkor valójában senkit sem érdekelt. Amikor Bartók ide akart jönni, a minisztérium azzal se nagyon törődött, de volt az akkori Törökországban egy kulturális központ, a Népház, tulajdonképpen az hívta meg őt.

Nomádok között

– Meddig maradtak a fővárosban?

– Nem sokáig, hiszen az volt a program, hogy mihamarabb menjünk tovább. Először Adanába, aztán Toprakale, Tarsus és Mersin vidékére, ahol akkor még nomádok is éltek. Sajnos Bartók beteg lett, így valójában nem tudtuk befejezni az első utazást sem. Igaz, számomra nagyon sokat jelentettek az együtt töltött napok. Akkoriban újdonságnak számított, hogy magával hozta a fonográfját, és volt nála néhány viaszhenger is. Nemcsak felvette a dalokat, de le is írta és le is kottázta. Aztán, ha szükséges volt, még egyszer-kétszer megismétlődött mindez. Bartók írta a melódiát, én meg a szöveget.

– Professzor úr ismerte ezeket a dalokat?

– Egyet-kettőt igen, de a többség számomra is új volt. Nagyon rövid volt az idő, talán csak ha 15 napig dolgoztunk, de így is 101 melódiát gyűjtöttünk.

– Csak zenével foglalkoztak?

– Többnyire igen, de Bartókot minden érdekelte. Például Adanában dolgoztunk, amikor egyik este elmentünk egy kicsit sétálni. Jött egy szekér, ő rögtön utánafutott, mert észrevette, hogy festett képek vannak a kocsi két oldalán. Szörnyen felizgatta amit látott és azt mondta: ilyen Magyarországon is van! Mindjárt elkezdte firtatni, hogyan csinálják a képeket, mi a különbség, vagy van-e valami hasonlóság a magyar és a török népi alkotások között. Visszatérve a zenére, azzal se boldogultunk mindig könnyen, mert az emberek nem igazán akartak énekelni.

– Mégis hogyan tudták őket rávenni?

– A nomádok féltek a fonográftól, úgy vélték, hogy a gép ellopja a hangjukat. Szerencsére voltak, akiket rá tudtunk venni, ők aztán elmondták a többieknek, hogy már énekeltek és az egész semmi veszélyt nem jelent. Kalandokban, élményekben bőven volt részünk. Emlékezetes dolog történt például egy ázsiai nomád népcsoportnál, az Ulas törzsnél. Volt egy ember, aki hangszeren játszott és énekelt is mellé. Kevés henger volt, de vele Bartók mégis több felvételt készített. Később kiderült, azért, mert ugyanaz a melódia Magyarországon is ismert. A szöveg egyébként így hangzik: *„Megmondtam én bús gerlice, ne rakj fészket az út szélére, mert az úton sokan járnak, a fészkedből elvadásznak...”*

Nincs visszatérés

– Amikor 1938-ban bekövetkezett az Anschluss és Hitler bevonult Ausztriába, levelet kaptam Bartóktól. Azt írta: *„Olyan helyzetben, amikor a fasiszták már a határainknál állnak, nem maradhatok tovább Magyarországon, menekülnöm kell. Maga tudja, hogy engem nagyon érdekel a török népdal, tehát ha én Törökországba megyek és ott maradhatok, akkor együtt dolgozhatunk.”* Az itteni folklór nagyon gazdag és nagyon érdekelte, ily módon hosszú évekre talált volna magának munkát. Ha ez bekövetkezik, mint annyi más bujdosó magyarnak, neki is Törökország lehetett volna a második hazája.

– A történelemből tudjuk, hogy erre nem kerülhetett sor. Miért?

– A levelet elvittem a közoktatási minisztériumba, a szépművészeti szekció vezetőjéhez, aki a miniszterrel együtt a barátom volt. Sajnos így sem sikerült a dolog, mert akkor már a minisztériumban a németbarátok voltak többségben. Még arra sem méltattak, hogy a levelet visszaadják. Gondolhatja, mennyire megörültem jó pár évvel később, azt hiszem valamikor a 60-as években, amikor a budapesti archívumból előkerült a válaszlevelem. Tulajdonképpen máig sajnálom, hogy Bartók nem jöhetett Törökországba, hiszen ha ez bekövetkezik, az nekünk óriási nyereség lett volna. Nagyon jólesett, amikor egyik levelében például ezt írta: *„Az ön kezében látom a török zene jövőjét...”*

– Mit sikerült megvalósítania?

– Vannak tanítványaim, zeneműveim és sok-sok cikket, tanulmányt, könyvet írtam. Néhány éve végre létrejött egy archívum Ankarában. Körülbelül 11 000 népdal van ott, amelyek közül én is gyűjtöttem pár százat. Most a tanítványaim járnak azon az úton, amelyen annak idején Bartókkal elindultunk. Gyűjtésükből egy könyv készül. Az én muzsikám alapja is a népzene, tulajdonképpen az inspirál, hasonlóképpen mint Bartókot. A különbség köztünk, hogy míg ő a magyar népdal hatása alatt írta műveit, én mindig a török népzenére támaszkodtam. Azt persze meg kell jegyezni, hogy a régi magyar és török népzene között sok a hasonlóság. A rokon vonások abból az időből származnak, amikor 1500 évvel ezelőtt, a mai hazától távol, a magyarok és a törökök együtt éltek...

HT PRESS

MAGYAR CSABA METSZETE

Villon-illusztráció